

Literair overleven en dat ook verdienen

Om te weten welke schrijvers en welke romans straks nog gelezen zullen worden, zou je nu al de geschiedenis van de huidige literatuur moeten schrijven. Dat is onmogelijk, maar we kunnen het wel proberen. Dan valt meteen op dat er ook nog een andere reden is waarom het zo moeilijk is die geschiedenis te schrijven. Vroeger had je stromingen en richtingen, schrijvers en dichters verzamelden zich achter een programma, en bestreden elkaar; strijd geeft overzicht. Maar dat doet nu niemand meer. Gerard Reve zei ooit: 'Ik heb een winkel'. De schrijver van vandaag heeft een website, waar hij zo individueel mogelijk zichzelf tracht te verkopen. Hoe moet je in dat landschap van digitale winkeliers enige orde of samenhang aanbrenge(n)?

Geen wonder dat we nog altijd zo vaak aan de Grote Drie denken en op zoek gaan naar hun opvolging. Zonder resultaat overigens: er worden steeds weer andere opvolgers aangewezen, het moeten er tientallen zijn inmiddels. En dus verdamp(t) vanzelf het overzicht. Wat Hermans, Reve en Mulisch indertijd zo bijzonder maakte, was dat zij fenomenen waren in de media, schrijvers met luidruchtig commentaar op de actuele wereld dat iedereen wilde horen, én dat zij onmiskenbaar literatuur schreven. Een tamelijk unieke combinatie, want meestal is 't het een of het ander.

Daarbij komt dat tegenwoordig de literatuur steeds minder in tel is. Bijna niemand weet nog wat het woord betekent en misbruikt het naar believen. Een merknaam met een pr-probleem, zo zou je het ook kunnen omschrijven. Bij literatuur denkt menigeen aan elitair, wereldvreemd, *highbrow*. In de massamedia overleeft een literaire schrijver alleen als hij zich aanpast aan de lokale zeden en gewoonten, dus bijna alles verloochent wat zijn werk literair maakt. Slechts een enkeling lukt het deze twee werelden, die van de massamedia en die van de literatuur, ongeschonden te combineren.

Zo'n enkeling is Arnon Grunberg, alom tegenwoordig in de media en tevens bijna om het jaar present met een nieuwe roman. De mediacultuur is allereerst een beeldcultuur. Wat Grunberg zo bijzonder maakt, is dat hij overal present is zonder dagelijks met zijn kop op de buis te verschijnen. Zijn medium is steeds het geschreven woord. In zijn romans komen we het geschreven woord als kunst tegen: de meest algemene definitie die er van literatuur bestaat. Misschien verdienen niet al zijn romans het om tot in einde van dagen te worden gelezen, maar voor *De asielzoeker*, *Tirza*, *Huid en haar* en *De man zonder ziekte* (om mij te beperken tot enkele van zijn meest recente titels) geldt dat beslist wel.

Literatuur en kunst zijn geen tijdloze begrippen. Ze werden ruim twee eeuwen terug bedacht om te doen wat ze nog altijd behoren te doen: de pulp van de massacultuur op afstand houden. Goethe en Schiller wensten niet over één kam te worden geschoren met de Kluuns, de Saskia Noorts en de Heleen van Royens van hun tijd. Ook al lopen hoog en laag steeds meer door elkaar, het heeft nog altijd zin het onderscheid te maken.

De voortdurend wisselende, van modes aan elkaar hangende massacultuur valt steevast samen met het heden. Ook de literatuur kent haar modes, maar

samenvallen met het heden doet zij nooit helemaal; daarom kan zij erover reflecteren, er een kritisch beeld van geven. Zij vangt haar eigen tijd in een verhaal. Maar als het goed is (zoals in de genoemde romans van Grunberg) geeft dat verhaal veel meer te denken dan wat er ogenschijnlijk staat. Dat komt niet in de laatste plaats door de vormgeving, ook wel stijl genoemd. Mensen zijn talige wezens, wij denken in woorden. Door de talige vorm van het verhaal in het verhaal te betrekken, beïnvloedt de literaire schrijver het denken van zijn lezers, al was het maar door geen clichés te gebruiken. De manier waarop een verhaal wordt verteld is even belangrijk als wat er wordt verteld. Misschien is dit wel de kern van wat we literatuur plegen te noemen.

Je ziet het ook bij andere schrijvers die uitblinken door hun grote greep, die een heel tijdperk historisch en thematisch samenvatten in een ingenieuze vertelling. Bij Frans Kellendonk in *Mystiek lichaam*, bij Marja Brouwers in *Casino*, bij A.F.Th. van der Heijden in zijn *Tandeloze tijd*. Bij de eerste twee is het de bijtende ironie, op het bitse af bij Brouwers, die hun extreem kritische kijk op de jaren tachtig en negentig net dat ongrijpbare extra geeft, waardoor je er niet meer van loskomt. Van der Heijden schildert hét naoorlogse drama: de sociale klim van de arbeidersklasse, in combinatie met de verhuizing van dorp naar grote stad. Zijn cyclus vat samen wat er de laatste vijftig jaar in Nederland is gebeurd, en Van der Heijden doet dat met een schitterende uitbundigheid die de schaamte om de verlaten nederigheid overschreeuwt en tegelijk aan het licht brengt. Dat maakt zijn proza, net als dat van Kellendonk en Brouwers, zowel algemeen als hoogst persoonlijk. Ook die combinatie typeert de literatuur.

Pogingen in dezelfde richting zie ik bij Oek de Jong (*Cirkel in het gras*, *Pier en Oceaan*), bij Joost Zwagerman (maar vreemd genoeg niet in zijn beste roman *Chaos en rumoer*), bij Robert Anker (met verrassend resultaat in *Oorlogsbond*), bij Christiaan Weijts (hoewel hij in *Euforie* wel wat steken laat vallen) en misschien ook bij Tommy Wieringa. Zijn laatste roman *Dit zijn de namen* cirkelt rond het probleem van de religie, in onze tijd actueler dan ooit. Wieringa doet wat literatuur vermag: hij maakt er een verhaal van. Op verschillende manieren laat hij zien waarom mensen slecht zonder religie kunnen. Wat alleen ontbreekt is het stilistische extra dat het verhaal diepte geeft. Stijl blijkt bij hem mooischrijverij, met veel talent gedaan en dus zou het mij niet verbazen als hij gelezen bleef, maar op andere, onvoorziene gedachten wist deze roman mij niet te brengen.

De verhouding algemeen-persoonlijk kan ook naar de andere kant overhellen. Het algemene wordt dan allereerst vanuit het persoonlijke, soms het volstrekt particuliere benaderd. Bij de huidige situatie van de literatuur sluit dat misschien nog het beste aan. En het zegt niets ten nadele van de betreffende schrijvers. Wat is er mooier dan kennis te maken met een volstrekt eigen wereld, in taal gecreëerd en meestal voorzien van voldoende kijkgaten om ook iets zinnigs te zeggen over de wereld daarbuiten. Het risico is wel dat de eigen wereld zo particulier blijft, dat lezers er moeilijker inkomen. Maar de literaire lezer laat zich niet gauw afschrikken. Zie het terechte succes van zo uiteenlopende schrijvers als Thomas Rosenboom, Charlotte Mutsaers, Nicolaas Matsier, Margriet de Moor,

Kristien Hemmerechts, P.F. Thomése, Doeschka Meijsing of Herman Brusselmans. Van hen zal een aantal romans zeker gelezen blijven, zoals *Gewassen vlees*, *Rachels rokje*, *Gesloten huis*, *Eerst grijs dan wit dan blauw*, *Veel vrouwen, af en toe een man*, *Het zesde bedrijf*, *Robinson*, *De man die werk vond* – om slechts één titel per auteur te noemen.

Het is in feite onzinnig om het succes dat een schrijver nu heeft, mee te laten tellen. De grootste bestsellers verdwijnen na verloop van tijd uit het zicht, onbekenden worden postuum wereldberoemd. Er is altijd hoop, voor iedereen. Ook allerlei tot nu toe minder succesvolle auteurs verdienen duurzame aandacht. Is er ooit iets kunstigers en decadenters in Nederland geschreven dan de *Erwin*-trilogie van Joyce & Co (Geerten Meijsing)? Wat te denken van de romans van Wessel te Gussinklo (*De verboden tuin*, *De opdracht*) en Jacob Groot (*Billy Doper*, *Adam Seconde*)? Er is niemand die ook maar in de verste verten schrijft zoals zij, en op elkaar lijken ze evenmin.

Heel bijzonder is het minimalistische, ragfijne proza van Hedda Martens (*Naald op het water*), evenals de meer barokke verteltrant van Marie Kessels (*Een sierlijke duik*). Ook Atte Jongstra verdient meer lezers dan hij nu krijgt, voor zijn prachtige postmoderne gedrocht *Groente* of voor een historische fantasie als *De heldeninspecteur*. Hetzelfde geldt voor Kees 't Hart, die zijn hoofdpersonen in elke roman (*De revue*, *Hotel Vertigo*) weer een andere mysterieuze wereld laat penetreren, met een even hilarisch als gevarieerd oeuvre als resultaat.

Van Anton Haakman is er maar één roman die ik per se zou willen bewaren: *De onderaardse wereld van Athanasius Kircher*, een onnavolgbare speurtocht naar een geleerde 17e-eeuwse fantast. Bij Herman Stevens denk ik aan zijn onovertroffen debuut *Mindere goden*, bij Arjen Mulder aan zijn documentaire roman *De vrouw voor wie Cesare Pavese zelfmoord pleegde*, bij Piet Meuse aan zijn wonderbaarlijke novelle *Het kraaien van de haan*. Om zijn weerbarstigheid lees ik Bas van Putten (*Liefdesgeschiedenis*), om zijn stilistisch vernuft Allard Schröder (*Het pak van Kleindienst*, *De dode arm*). En dan het kleine oeuvre van Ernst Timmer, die in romans als *De stille omgang* en *Florijn* een hoogst eigenzinnige verkenning van de zorgsector onderneemt, met een zich 'Mens' noemende hulpverlener als kompas. Te vergelijken vind ik hem alleen met Anton Valens, de schepper van een minstens even mesjokke en aandoenlijke wereld, bevolkt door maatschappelijke kneuzen en lieden die hen er weer bovenop trachten te helpen. Aan zijn meest recente roman *Het boek ont* heb ik veel plezier beleefd.

Hoe verder we afdalen naar namen en titels, des te versnipperder raakt het beeld. Dat komt ook doordat ik mij voor de gelegenheid niet geroepen voel een buiging te maken voor de zogeheten 'grote namen'. Ongetwijfeld zijn er romans van Marcel Möring, Adriaan van Dis, Connie Palmen, Jan Siebelink, Tim Krabbé, Stefan Hertmans, Nelleke Noordervliet, Dimitri Verhulst, Tomas Lieske of Monika van Paemel, die zullen overleven en dat ook verdienen – maar de titels mag u zelf invullen.

Liever kijk ik nog even naar de toekomst, voor zover die direct binnen handbereik ligt: het verheugende fenomeen dat de literatuur juist bij veel jeugdige

lezers weer lijkt op te bloeien. Er bestaat zelfs een jong literair tijdschrift (*Das Magazin*) dat niet wegwijnt, hoe is het mogelijk. Vroeger debuteerden er per jaar een paar schrijvers, nu zijn het er tientallen. Na een of twee boeken valt er nog niet veel over te zeggen. En het is ook geen persoonlijke verdienste om jong te zijn – of oud, ik maak mijn borst nu al nat voor mijn generatiegenoten die straks na hun pensioen ontdekken dat ze altijd schrijver hadden willen worden. Maar dat zich een paar opmerkelijke talenten hebben aangediend, valt niet te ontkennen.

Al wat ouder maar pas sinds kort publicerend is A.H.J. Dautzenberg, wiens kruistocht tegen het nieuwe moralisme mijn sympathie heeft, omdat hij zich engageert met een club (pedofielenvereniging ‘Martijn’) waarvoor niemand sympathie opbrengt: een principieel standpunt. Als schrijver verdient hij zijn plek met *Extra tijd*, een ongegeneerd rauwe hommage van een zoon aan zijn stervende vader, door het soms heel directe sentiment even ongemakkelijk als zijn engagement. Ongemakkelijkheid lijkt me een literaire verdienste, aan gladde communicatie hebben we niets. Daarom las ik ook Robert Vuijsje’s vermakelijke *Alleen maar nette mensen* met instemming. Op de protesten die hij ermee geoogst heeft, mag hij trots zijn.

Het grootste talent kwam ik tegen bij zo ongeveer de jongste debutant, bij Joost de Vries in zijn romans *Clausewitz* en *De republiek*. Ironisch, postmodern, intellectualistisch, kortom *highbrow* zoals goede literatuur kan (maar niet per se hoeft te) zijn. Een schrijver met de belofte van de grote greep. Maar daarvan is in deze twee romans, die allebei draaien om een quasi-mythisch voorbeeld uit het recente verleden, respectievelijk een schrijver en een filosoof, al meer dan genoeg te merken om ze een langere toekomst te voorspellen.

(*NRC Handelsblad*, 30-8-2013)